Noord-Italië: in de sporen van het verzet tegen het fascisme. Drie gedenktekens voor de slachtoffers

En Italie du nord, sur les traces de la résistance au fascisme. Trois mémoriaux en souvenir des victimes

Yannik van Praag

Traducteur : Rita Roggen

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/7853>

DOI : 10.4000/temoigner.7853

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2018

Pagination : 106-112

ISBN : 978-2-930953-076

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Yannik van Praag, «Noord-Italië: in de sporen van het verzet tegen het fascisme. Drie gedenktekens voor de slachtoffers», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 127 | 2018, Online op 10 février 2022, geraadpleegd op 14 février 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/7853> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.7853>

Herinneringsplek

NOORD-ITALIË: IN DE SPOREN VAN HET VERZET TEGEN HET FASCISME. DRIE GEDENKTEKENS VOOR DE SLACHTOFFERS.

De vzw *Ami, entends-tu ?* en de ANPI (Nationale vereniging van de Italiaanse partizanen) hebben eind september 2017 een studiereis naar Noord-Italië georganiseerd in de sporen van het verzet tegen het fascisme. Het voornaamste doel van deze ontdekkingsstocht was om ter plaatse een reis voor groepen jongeren en jongvolwassenen te evalueren en af te werken. De reis moet hen sensibiliseren voor de geschiedenis van het fascisme en de waarden bijbrengen van het Verzet en de democratie. De Stichting Auschwitz heeft haar medewerking verleend.

De groep bezocht verschillende gedenkplaatsen van Milaan tot Genua, van Turijn naar het stadje Marzabotto, om dag na dag meer te leren over de geschiedenis van het Verzet tegen de Italiaanse dictatuur. Soms gebeurde dat samen met directe getuigen uit die tijd. Het noorden van het land vertoont de meeste littekens van dat verleden, omdat het de willekeur heeft ondergaan van de Italiaanse Sociale Republiek (RSI)¹ tot aan diens ondergang in april 1945, de laatste maanden, maar vermoedelijk de somberste en brutaalste van het Italiaanse fascisme.

(1) Ook Republiek van Salò genoemd.

Na het succes van de geallieerden op Sicilië in de zomer van 1943 verliest Mussolini op 24 juli 1943 zijn meerderheid aan de Fascistische Grote Raad. 's Anderendaags wordt hij aangehouden en krijgt hij huisarrest in de residentie in Campo Imperatore, in de Abruzzes. Op 8 september wordt de Italiaanse capitulatie publiek gemaakt en de 12^e wordt Mussolini teruggetrokken door een Duits commando. Hij komt aan het hoofd te staan van een regering die de controle over het noorden van het land behoudt, gesteund door een groot Duits militair contingent.

De feitelijke beslissingen worden niet genomen door Mussolini en zijn fanatieke volgelingen, maar door Albert Kesselring (gevolmachtigd militair), Rudolf Rahn (ambassadeur en burgerlijk gemachtigde) en Karl Wolff (generaal van de SS en chef van de politie). De RSI 'bestaat slechts bij de gratie van de Duitse divisies die Italië overspoelen' (Droz 2005, 8).

Van meet af aan wordt het regime geconfronteerd met grote verzetshaarden in het hele land. Het behoudt de controle over de stadskernen en de vlakten, maar niet over de minder toegankelijke bergachtige streken. Daar bereiden de verzetsgroepen hun operaties voor en trekken ze ten strijde. Het gewapend Verzet zou zowat 250 000 strijders tellen. Daarbij komen nog tienduizenden mannen en vrouwen die steun verlenen in de steden en op het platteland. Het extreme geweld vanwege de RSI is

hiervan een gevolg. De Duitsers en de fascistische milities treden hardhandig op tegen de gewapende verzetslieden en ook tegen al wie hen onderdak verleent of te eten geeft.

Wij stellen hier drie gedenktekens voor die werden opgericht ter ere van de slachtoffers van dit geweld. Ze verwijzen naar de verwoestingen die werden aangericht door het fascisme en de oorlog. Veel meer dan de verzetsdaden verwijzen ze naar een burgeroorlog die het Italië van Mussolini bij zijn ondergang in vuur en vlam heeft gezet.

HET BLOEDBAD VAN LA BENEDICTA

In het natuurpark van Capanne di Marcarolo, ten noorden van Genua, in de Apennijnen, aan de grens van Piëmont en Ligurië, rijzen de ruïnes op van de Abbazia della Benedicta, een voormalige benedictijnerabdij. De velden rondom ●●●

© Michel Jaupart, september 2017

◆ Toegang tot de site van La Benedicta.

◆ Pad naar het graf van de martelaren, abdij van La Benedicta.

(2) We herinneren hier aan Giuseppe Ennio Odino (Gavi 1924-Brussel 2014) die de massamoord op miraculeuze wijze overleefde. Hij kan vluchten, maar wordt opnieuw gevangengenomen en naar Mauthausen gedeporteerd. Het toeval brengt hem naar België, waar hij ANPI België opricht en tot aan het eind van zijn leven een militant antifascist blijft.

●●● die abdij waren in april 1944 het toneel van de grootste massamoord op partizanen in Italië gedurende de Tweede Wereldoorlog.

Sinds de uitroeping van de RSI vluchten dienstweigeraars en jonge mensen uit de streek, die weigeren om de wapens op te nemen onder die vlag, naar de heuvels. De groep groeit gestaag en in de lente van 1944 zijn er bijna 700 mannen.

Tussen 6 en 11 april 1944 blokkeren 2500 soldaten van de 356^e divisie van de *Wehrmacht*, gesteund door zowat 400 Italiaanse fascistten, de straten en starten het offensief tegen de partizanen, die geen enkele mogelijkheid

hebben om zich terug te trekken. De klopjacht duurt verscheidene dagen. De partizanen worden afgeslacht tijdens de gevechten of in koelen bloede afgemaakt als ze worden gevangengenomen. De aanvallers steken de boerderijen in de omgeving in brand en brengen de abdij tot ontploffing. Bijna 150 partizanen worden ter plaatse gefusilleerd² of wanneer ze wat later weer worden opgepakt, andere sneuvelen tijdens de gevechten. Ongeveer 400 partizanen worden gevangengenomen en gedeporteerd, de meesten naar Mauthausen. Zowat de helft komt niet meer terug.

Aan het eind van de oorlog blijft de abdij een verlaten ruïne. De plaatse-

lijke bevolking houdt de herinneringen aan de slachtoffers levendig, onder andere door herinneringswerk in de scholen.

Thans rijzen er, als eerbetoon aan de vermoorde partizanen, op een tiental meter van de ruïnes van de abdij stenen platen boven de kuilen waarin hun lichamen op een hoop werden gegooid. Het geheel vormt een grote gedenkplaats. Naast de abdij wordt een gebouw opgericht. Daar komt een documentatiecentrum om alle documenten en archieven met betrekking tot het verzet in de streek te centraliseren. Voor het ogenblik zijn die overal verspreid.

Onze Italiaanse gastheren hebben ons over de gebeurtenissen verteld en onderstrepen dat het belangrijk is dat aan de volgende generaties wordt verteld wat het fascisme is en hoe moedig degenen waren die de wapens van het verzet hebben gehanteerd. Ze wijzen er ook op dat de partizanen in groepjes van vijf geknevelde gevangenen met machinegeweren werden vermoord en in een massagraf werden gegooid. Geen enkele van de verantwoordelijken – waaronder Italianen zelf – heeft ook maar één dag in de gevangenis gezeten.

LA CASA CERVI

Op 25 november 1943 worden Alcide Cervi en zijn zeven zonen – Gelindo (geboren in 1901), Antenore (1906), Aldo (1909), Ferdinando (1911), Agostino (1916), Ovidio (1918), Ettore (1921) – en een van hun kameraden, Quarto Camurri (1921), gevangengenomen in de boerderij van de familie. Alcide slaagt er als bij wonder in te ontsnappen, maar zijn zonen en hun kameraad worden op 28 december geëxecuteerd

◆ De familie Cervi vóór de dramatische gebeurtenissen.

op het schietterrein van Reggio Emilia (tussen Parma en Modena).

De Casa Cervi is nu een museum, een symbolische plek als aandenken aan het antifascisme in Italië. Het is een authentieke plek. Het is immers de boerderij waar de familie Cervi in 1934 haar intrek nam, naast haar landbouwdomein van zestien hectaren, gelegen tussen de gemeenten Gattatico en Campegine. Het drama van de Cervi trekt de aandacht omdat het zo gruwelijk is. Meteen al in het portaal wordt de bezoeker geconfronteerd met de familiefoto van de eenvoudige boerenfamilie, waarvan alle zonen in koelen bloede werden afgemaakt zonder enige vorm van proces.

Dit is geen verhaal van heldhaftig verzet van gewapende, georganiseerde partizanen met een stevige ideologische basis. De familie Cervi was bescheiden, het waren katholieke plattelandsmensen. Ze is niet bepaald politiek geëngageerd, behalve dan Aldo, de intellectueel en de communistische militant. Later zal zijn vader zeggen: 'Aldo heeft me het kleine beetje politiek verstand gegeven waarover ik beschik.' Het engagement van de broers Cervi begint pas echt na de verdrijving van Mussolini in juli 1943. Het volk overrompelt dan de publieke pleinen, de Cervi en andere families nemen deel aan de feeststemming en ●●●

- brengen rijkelijke pastagerechten naar Campegine en delen ze gratis uit.³

Jammer genoeg is de feeststemming van korte duur. De zonen Cervi kiezen voor de maquis, maar als de winter komt, hebben ze geen middelen van bestaan meer. Ze zijn verplicht om weer naar de vallei te komen, waar ze door de fascistische gevangenen worden genomen. De ouderlijke boerderij wordt in de as gelegd.

Het decor van het museum legt een intelligente verbinding tussen het antifascistische verzet en de geschiedenis van het landelijke Italië en de modernisering. De boerderij is inderdaad representatief voor nieuwe ervaringen en de coöperatieve werkverdeling. Vader Cervi was immers een van de eerste trotse bezitters van een tractor in de streek.

Na de oorlog ontstaat er een ware legendevorming rond het verhaal van deze familie. De moeder heeft het verlies van haar kinderen niet lang overleefd, maar de vader heeft zich met al zijn krachten in de strijd tegen het fascisme geworpen. Binnen de PCI verpersoonlijkt hij het Italiaanse eurocommunisme.

In de kringen van intellectuelen die een belangrijke rol hebben gespeeld bij deze herdenking, moeten we de schrijver Italo Calvino citeren, die de geschiedenis van Alcide Cervi schilderde in *Unità*, een publicatie uit december 1953. Aan de ingang van het museum worden de bezoekers meteen geconfronteerd met een aangrijpende tekst uit het boek.

Het Instituut Alcide Cervi, dat het museum beheert, herbergt ook de bibliotheek en de archieven van Emilio Sereni (schrijver, verzetsstrijder, landbouwhistoricus en Italiaans politicus). Men

vindt er uitgebreide collecties, vooral met betrekking tot de geschiedenis van de boerenbeweging, de landbouw en het Verzet. Het Instituut coördineert ook de pedagogische projecten op de landerijen van de familie Cervi. Ondertussen is dit een park voor agrarisch natuurbeheer geworden, om de natuurlijke grondstoffen van de streek en de relatie tussen mens en landbouw te ontwikkelen en in de kijker te plaatsen.

MONTE SOLE, HET ITALIAANSE ORADOUR

September 1944. De Duitse troepen worden door de Geallieerden teruggedrongen tot aan de *Gotenstellung* langs de Apennijnen. Daar worden ze ook geconfronteerd met de acties van de partizanen. SS *Gruppenführer* Max Simon beveelt een 'zuiveringsoperatie' rond het massief van de Monte Sole, ten zuiden van Bologna, het ankerpunt van de brigade *Stella Rossa*, bestaande uit strijders met een uiteenlopende politieke en filosofische achtergrond.

De aanval start op 29 september over een uitgestrekt gebied tussen de dorpen Marzabotto, Monzuno en Grizzana Morandi. De 16^e SS *Panzergranaatier Division Reichsführer-SS*, onder het bevel van Walter Reder, maakt deel uit van de gemobiliseerde Duitse troepen. Hij had al de naam meedogenloos te zijn wegens de vernietiging van het getto van Warschau in de lente van 1943 en de massamoord op de voltallige bevolking van het dorp Sant'Anna di Stazzema (Toscane) in augustus 1944.

De 'operatie' duurt tot 5 oktober en beperkt zich niet tot de jacht op de partizanen. De voornaamste slachtoffers zijn burgerslachtoffers die gevangenen zitten binnen het gebied. Sommige dorpen worden met de grond gelijk gemaakt en

© Michel Jaupart, september 2017

de bewoners systematisch afgeslacht. Het geweld is ongezien. Denken we maar aan de moord op honderden burgers (vrouwen, kinderen, bejaarden) op het kerkhof van San Martino en Casaglia. We gaan ons hier niet uitspreken over het exacte aantal, maar er waren zeker 800 slachtoffers, misschien zelfs dubbel zo veel. Het was de grootste massamoord op burgers door de nazi's in West-Europa.

Op de plaatsen van de misdaden werden er in het regionale park van Monte Sole gedenksteden en monumenten geplaatst. Het stadje Marzabotto werd door de UNO erkend als *Città messaggera di pace* (bode van de vrede). Het indrukwekkende gedenkteken is een eerbetoon aan al wie de dood vond in september-oktober 1944 en tevens voor alle martelaarssteden van de hele wereld.

BESLUIT

De drie beschreven gedenktekenen getuigen van de wreedheden onder de repressie tijdens de RSI. Ze vertegenwoordigen maar een miniem deel van de geweldgolf die Italië overspoelde tussen 1943 en 1945, van de moordpartij in de Ardeatijnse grotten tot en met de deportatie van de Italiaanse Joden (die begint samen met de stichting van de RSI).

De plaats die de geschiedenis van het Verzet inneemt in het Italiaanse collectieve geheugen doet ons ook nadenken. De herinnering aan het Verzet wordt er op een heel andere manier levendig gehouden dan in België en Frankrijk. In Frankrijk werd het verhaal letterlijk geïnstitutionaliseerd, onder andere in een groot aantal musea. Omwille van de naoorlogse politieke context zijn het in Italië vooral initiatieven van privéper- ●●●

◆ Memoriaal van Marzabotto.

(3) Als erkentelijkheid voor dat symbolische gebaar van het volksverzet, wordt de traditie ook vandaag nog in ere gehouden. Elk jaar wordt er op 25 juli een reusachtige spaghetti georganiseerd in de Casa Cervi: de *Pasta-sciutta Antifascista di Casa Cervi*.

© Michel Jaupart, september 2017

◆ Hart van de kerk, in ruïnes, van San Martino.

●●● sonen en verenigingen, en lokale initiatieven. Perona (1997) schrijft:

Vanaf 1947 werd het land [Italië] bestuurd door een politieke macht, die er geen enkel belang bij had om een erfenis te verheerlijken die werd overgedragen door linkse partijen (vooral de communistische partij en actiep partij). Vanaf dan zaten die immers in de oppositie.

Verenigingen als ANPI, die vandaag 120 000 leden telt, spelen een rol als bemiddelaar tussen de generaties. Ze zorgen ervoor dat de getuigenissen een betekenis krijgen en een authenticiteit sociaal engagement stimuleren bij de jongeren.

In België is er niet zo'n collectief geheugen over het Verzet.⁴ Onze geschiedenis is natuurlijk anders, maar tijdens ons verblijf merkte professor

Anne Morelli op dat in Italië iedereen het verhaal van de broers Cervi kent. Wie kan er, buiten enkele onderzoekers of militanten, een opmerkelijke figuur uit het Belgische Verzet noemen? ■

Yannik van Praag

(vzw Auschwitz in Gedachtenis)

Vertaling uit het Frans: Rita Roggen

→ Bibliografie

◆ Bernard Droz, 'Préface', in Claudio Pavone, *Une guerre civile. Essai historique sur l'éthique de la Résistance italienne*, Parijs: Seuil, 2005.

◆ Ersilia Alessandrone Perona, 'Les musées de la résistance en Italie', in Daniel Grange en Dominique Poulot (red.), *L'esprit des lieux. Le patrimoine et la Cité*, Grenoble: PUG, 1997, 447-453.

(4) Een uitzondering is misschien het Nationaal Museum van de Weerstand in de Van Lintstraat in Anderlecht (<http://www.museumresistance.be/>).